

ایران و ماوراءالنهر

در نوشته‌های چینی و مغولی

سده‌های میانه

○ منصوره فرهنگدنیا

○ ایران و ماوراءالنهر در نوشته‌های چینی و مغولی سده‌های میانه (جستارهای تاریخی و جغرافیایی)
○ تألیف: امیلی. و. برتشنایدر
○ ترجمه و تحقیق: دکتر هاشم رجب‌زاده
○ ناشر: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار یزدی، چاپ اول، تهران ۱۳۸۱، ۹۶۴.۶۰۵۳۹۷۱ شابک ۴۲۰۰ ریال، شابک ۹۶۴.۶۰۵۳۹۷۱

دانشمند محترم، جناب دکتر هاشم رجب‌زاده، استاد ایرانی دانشگاه ژاپنی اوساکا به صورت بسیار علمی و مطلوب و با احاطه‌ای که به زبان‌های چینی و ژاپنی داشته ترجمه کرده است.

پژوهش‌های نگاهشده‌ای دکتر برتشنایدر درباره گیاه‌شناسی و روییدنی‌های چینی که تماماً ارزش فوق‌العاده علمی و پژوهشی دارد حدود ۱۰ جلد معتبر است که گروه تألیفات این رشته علمی را تألیفات گیاه‌شناسانه نامیده‌اند. صورت این یادگارهای مکتوب دکتر برتشنایدر در کتاب مورد نظر آمده است. این آثار در سطح اروپا و آمریکا بسیار مورد استقبال و استفاده عملی قرار گرفته است.

مؤلف را محقق توانا معرفی می‌کنند که از مدارک و نظریات پژوهشگران و سیاحان چینی و مغولی درباره منطقه ایران که از خاک کشور ما گذر کرده و به آسیای میانه رفته‌اند و بعضی شهرهای ما که مورد بازدید آنان بوده، به‌خوبی، محققان امروزی را آگاهانیده است.

شناخت سیاحان چینی از شهرهای دیار ما بسیار شیرین و طبعاً حائز اهمیت است.

مؤلف در نگارش این اثر بسیار مهم، به منظور مستند نمودن آن، به منابع فارسی معتبر همچون تاریخ جهانگشا و جامع‌التواریخ (حتی ترجمه‌های آلمانی و فرانسوی این آثار) مراجعه کرده است.

مستندات او بیشتر منابع دوره صفویه بوده است. نویسنده از تعدادی روزنامه مسافران چینی که به این منطقه آمده بودند به نحو خوبی سود جسته است.

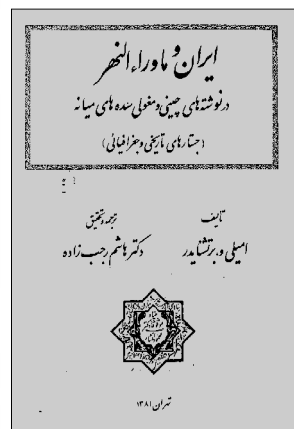
این محقق توانمند به مطالب تاریخی که رسیده به آرای دیگر تاریخ‌نگاران اروپایی نظر افکنده و مطالب کتاب خود را پربار و غنی ساخته است. او حتی از نقشه‌های جدید چینی هم بهره برده، و از مسافران اروپایی که در سده‌های میانه به ماوراءالنهر رفته بودند سود گرفته، شرح دور و دراز راهبان چینی به اردوی چنگیز که در این اثر به آن اشاره شده، و شرح پایان کار اسماعیلیان، موضوع دستگاه خلافت بغداد، احوال اویغوران و وصف ختا و قراختای از بخش‌های با اهمیت این اثر تاریخی سترگ است.

نویسنده این اثر مهم تاریخی که جنبه جغرافیایی آن هم بااهمیت است دکتر امیلی واسیلیویچ برتشنایدر:

Emile Vassilievich Brtschnider است که شغل اصلی او طبابت بود. اما جغرافی‌دان و گیاه‌شناسی نامور هم بود. اهل روسیه بوده، ولی در شرح حال وی اشاره می‌شود که نسب آلمانی هم داشته است (تولد ۱۸۳۳ - درگذشت ۱۹۰۱). در سال ۱۸۵۸ از دانشگاه دورپا دانشنامه دکتری گرفت و پس از چند سال اشتغال در خارج از خاک روسیه به

این کشور بازگشت و در وزارت امور خارجه این کشور استخدام شد. در سال ۱۸۲۶ (حدود ۱۴۲ سال پیش) طبیب سفارت روسیه در تهران بود و تا چهار سال، یعنی سال ۱۸۶۶ در ایران بماند، و بعد به سفارت روسیه در پکن منتقل شد و حدود ۱۸ سال در چین زندگانی کرد. اقامت طولانی وی در کشور پهناور چین او را با منابع ارزنده و آثار معتبر کتابخانه‌های آنجا آشنا کرد. دکتر برتشنایدر به تحقیق درباره زبان و ادبیات چینی و نیز تاریخ و جغرافیا، به‌ویژه یادگیری در شناخت گیاهان چینی شوقمند شد. از سال ۱۸۸۴ پس از فراغت از کار دولتی در سن پترزبورگ اقامت گزید و به تدریج به کار نگارش دست زد. علم فراگیری «گیاه‌شناسی چینی» که طرح اولیه‌اش را در هنگام اشتغال تنظیم کرده بود، در دوران بازنشستگی کامل کرد. او مطالبش را به انگلیسی می‌نوشت.

مجموعه آثار دکتر برتشنایدر در زمینه‌های جغرافیای تاریخی حدود ۱۰ مورد معتبر است که کتاب حاضر بخشی از یکی از آن تألیفات است که ابتدا در سال ۱۸۸۸ در لندن برای اولین بار به چاپ رسید. چاپ دوم آن در سال ۱۹۲۷، و سپس چاپ آخرین در سال ۱۹۶۷ بود که ترجمه حاضر از همین چاپ اخیر است. البته این اثر بسیار مفصل‌تر بوده است. بخش مربوط به ماوراءالنهر و ایران را

کتاب ماه تاریخ و جغرافیا
دی و بهمن ماه ۱۳۸۲

مؤلف را محققى توانا معرفی می کنند که از مدارک و نظریات پژوهشگران و سیاحان چینی و مغولی درباره منطقه ایران که از خاک کشور ما گذر کرده و به آسیای میانه رفته اند و بعضی شهرهای ما که مورد بازدید آنان بوده، به خوبی، محققان امروزی را آگاهانیده است

این محقق توانمند به مطالب تاریخی که رسیده به آرای دیگر تاریخ نگاران اروپایی نظر افکنده و مطالب کتاب خود را پربار و غنی ساخته است. او حتی از نقشه های جدید چینی هم بهره برده، و از مسافران اروپایی که در سده های میانه به ماوراءالنهر رفته بودند سود گرفته، شرح دور و دراز سفر راهبان چینی به اردوی چنگیز که در این اثر به آن اشاره شده، و شرح پایان کار اسماعیلیان، موضوع دستگاه خلافت بغداد، احوال اویغوران و وصف ختا و قراختای از بخش های با اهمیت این اثر تاریخی سترگ است

مراجعة تطبیقی شده و هر یک مورد نقد و بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته و شرح داده شده است. اشارات خوبی به لشگرکشی های چنگیزخان و سرداران مغول، اردوکشی های مغولان به غرب آسیا، و سایر نواحی شده که بسیار اطلاع دهنده و ارزشمند است.

بخش سوم: شرح نقشه های مغولی - چینی از آسیای مرکزی و باختری بازمانده از سده های میانه: این بخش مفصل هم به پنج فصل منقسم شده است. نام های جغرافیایی یاد شده در نقشه های قدیم، ممالک و نواحی امپراتوری میانه با نام (جغتای) و سایر امپراتوری ها، ممالک و نواحی واقع در این امپراتوریها مانند امپراتوری های ابوسعید ایلخان در ایران، سرزمین ها و جاهایی که در نقشه ها نشان داده می شود، با شرح گویا و عالمانه تشکیل دهنده مطالب این بخش هستند.

بخش چهارم: مناسبات چین با ممالک آسیای میانه و باختری در سده های ۱۵ و ۱۶ میلادی: شرح مبسوطی در این بخش آورده شده که سودبخش است. وصف سرزمین های بیگانه مانند سرام، مغولستان، ختن، تاشکند، سمرقند، خراسان، کاشغر، بخارا، بدخشان، هرات، کرمان، اصفهان، شیراز، تبریز، مکه، مدینه، مصر و... در این بخش بطور جداگانه توضیح داده شده اند اسامی خاص شهرهای منطقه ایران مانند شیراز (شی - لا - ز) کرمان (کی - لی - ما - ره)، اصفهان (ای - ز - فو - هان)، تبریز (تاو - لای - ز) و بعضی دیگر از شهرهای ایرانی که چینیان و مغولیان برای هر یک ضبط کرده اند، در این بخش آمده است.

فهرست منابع و مندرجات و نمایه های هفت گانه و یک نقشه از میانه آسیا نمودار مسیری که مسافران چینی طی کرده اند، مربوط به سالهای ۱۲۲۴/۱۲۲۱ میلادی، پایان بخش این کتاب ارزنده و مفید است. به مترجم توانا و دانش پژوه و به ناشر موفق که به سرپرستی استاد ایرج افشار، مورخ فرهیخته و نامدار به کار فرهنگی مفید خود ادامه می دهد از صمیم قلب تبریک می گویم.

آثار بزرگ تاریخ نگاران و جغرافی نویسان معتبر ایرانی و سایر مسلمانان و جغرافی نویسان عرب را در نظر داشته و به آنها اشارات خوبی دارد. نام های چینی و مغولی در این اثر فراوان است که مترجم دانشمند سعی کرده با ضبط آوانویسی لاتینی (همراه با اعراب گذاری فارسی) صورت درست آنها را ارائه دهد.

از نکات بسیار جالب کتاب، یادکرد اسامی شهرهای کشور ما به ضبط مغولی و چینی است و توضیحاتی که برای هر شهر نوشته شده است. مترجم محترم که استاد زبان و ادبیات فارسی و تاریخ ایران در دانشگاه مطالعات خارجی اوساکای ژاپن است و خود از محققان برجسته کشور ما و مقیم آن دیار است، با تطبیق اسامی خاص و لغات منحصر که برای ما ایرانیان نا آشنا است، با نام های ایرانی، بسیار کوشیده است تا این ترجمه با اعتبار جلوه کند. «بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار» که همواره کارهای معتبر و بالارزش ارائه می دهد، این اثر مفید و ماندگار تاریخی را به فرهنگ کشور ما عرضه کرده و آن را به صورت منزه و شکیل عرضه داشته است.

محتوای این اثر ۵۷۰ صفحه ای در چهار بخش بزرگ تبویب شده، هر بخش مقوله های خاصی را دربر می گیرد. بخشهای کتاب اینجا مختصراً معرفی می شود.

بخش اول: ملاحظاتی درباره مسافران چینی که در سده های میانه به باختر آسیا رفته اند: شامل پنج جزء و دو پیوست است. در این بخش به سفرهای سیاحان و مسافران چینی نظر افکنده شده و به صورت مستقل به هر یک پرداخته شده است.

بخش دوم: اشاره های جغرافیایی و تاریخی درباره آسیای میانه و باختری در منابع قرون میانه برگرفته از نوشته های چینی و مغولی و برابر نهاده با ملاحظات مؤلفان اروپایی آن دوره: در این بخش عظیم، به منابع و مأخذ معتبر آن عصر مانند تاریخ جهانگشای جویی، مسعودی، ابن حوقل، یاقوت، ابوالفدا، ابن بطوطه، رشیدالدین، اصطخری، ادریسی و سایر مؤلفات چینی و مغولی